

ALI LAHKO TUDI SLOVENSKA KNJIŽEVNOST PRIPOMORE K MEDNARODNEMU SPORAZUMEVANJU IN VZPOSTAVITVI MIRU?

Veseli me, da lahko na jubilejnem srečanju IBBY-ja spregovorim o slovenskih knjigah, ki na izviren način potrjujejo, da književnost za otroke in mladino lahko utira pot k sožitju narodov in kultur. Izbrana mladinska proza se postavlja ob bok številnim literarnim stvaritvam, ki v drugih jezikih govorijo o vojni in miru, nezaupanju in sprejemanju, srečevanjem z neznanim in s samim seboj. Vsa ta dela potrjujejo vero v moč knjige, ki ne povezuje le udeležencev tega kongresa, temveč prav vse člane IBBY-ja, ki si širom po svetu prizadevajo, da bi pisana beseda odpirala bralcem nova obzorja, v katerih bi videli sebe in druge v novi luči, in gradila mostove med mladimi različnih narodov, jezikov in kultur. Vsako srečanje IBBY-ja je svojevrstno priznanje generacijam tistih, ki so delali za mir s knjigo v roki in ki si še vedno prizadevajo, da bi besedna umetnost lahko nagovorila mlade bralce k vedenju, ki vodi v sožitje in empatijo. Za vse te neutrudne graditelje miru je izrednega pomena, da danes, ko so povezave med ljudmi tako prepletene, da nemir kjer koli na svetu ogroža svetovni mir, tudi mednarodne organizacije izpostavljajo vlogo književnosti v prizadevanjih za vzgojo za mir in nenasilje. Svetovne in evropske vladne in nevladne organizacije v različnih dokumentih, priporočilih in projektnih shemah poudarjajo, da je zaradi ranljivosti posameznika in soodvisnosti celotnega človeštva, potrebno posvetiti vso pozornost vzgoji za mir, v kateri ima pomembno vlogo tudi izbira prave knjige. Književnost vsakega naroda, vsake etnične skupnosti je tako

postala bistvenega pomena za preživetje celotnega človeštva.

Ni več pomembno le, kaj izhaja za mladino v najbolj branih svetovnih jezikih in kakšne knjige se prevaja v jezike, ki lahko ponudijo največjo naklado, temveč tudi kakšne knjige se prevaja v vse druge prevodne jezike. Še več, bistvenega pomena je, kaj je objavljeno v katerem koli jeziku, tudi v tistem, ki ima, gledano s svetovne perspektive, razmeroma majhno število bralcev. Prav zaradi tega sem vas želela nagovoriti z rahlo provokativnim naslovom svojega prispevka: ali lahko TUDI slovenska književnost doprinese k miru in sožitju med narodi? Verjetno pričakujete, da bo moj odgovor pritrdilen in – prav imate! Seveda lahko tudi slovenska književnost pripomore k mednarodnemu sporazumevanju in vzpostavitvi miru! V dokaz, da moja trditev na temelji le na racionalno-teoretični ali spekulativni predpostavki, bom opozorila na nekaj značilnosti, s katerimi slovenska mladinska proza odgovarja na izzive časa v želji, da bi prispevala k dialogu na vseh ravneh bivanja (mladega) človeka in tako pospeševala miroljubno sožitje.

Slovenska književnost je, tako kot literatura vseh časov, v veliki meri odraz svojega specifičnega prostora, kljub temu pa jo s sodobno ustvarjalnostjo povezuje izkušnja globalno doživetega sveta. Slednja se med drugim odraža v prizadevanjih za mir, ki v veliki meri zaznamujejo današnjega človeka. Slovenska mladinska književnost na posreden način oblikuje bralce, da bi bili sposobni zaživeti dialog v družini, izven doma, med vrstniki, odraslimi; med sebi

enakimi in drugačnimi. V zadnjem desetletju se je tako nastala tematska paleta različnosti obogatila z narodnostno in kulturno razsežnostjo. Razmeroma zakasneli odmev na v svetu tako pogosto tematiko mladinske književnosti ne preseneča, saj je Slovenija narodnostno in kulturno razmeroma homogena, razen tega pa je bilo v bivši Jugoslaviji izpostavljanje kompleksnosti in pasti multikulturnega sobivanja v delih s slovenskim in jugoslovanskim dogajalnim prostorom praviloma tabuizirano.

Šele mednacionalne napetosti, ki so jih v slovenski družbi sprostila prizadevanja za osamosvojitve, so glasneje odmevale v literarni ustvarjalnosti za mladino. Slovenski mladinski knjigi je specifična motivika dala razpoznaven pečat. Prozna dela, med katera se uvrščajo tudi mladinski romani *Sence poletja* in *Princeska z napako* pisateljice Janje Vidmar ter *Savitri* Silvestre Rogelj Petrič, spregovorijo o tedaj aktualnem dogajanju in ob tem razgrinjajo večne teme o vojni in miru, različnosti in empatiji.

Knjiga *Sence poletja* popelje bralce v dogajanje, ki je pripeljalo do rojstva nove države, Republike Slovenije. Junija 1991, ko so se za slovenske osnovnošolce pričele poletne počitnice, je izbruhnila desetdnevna vojna za osamosvojitve. Prva izmed vojnih napovedi, ki jih je jugoslovanska armada izrekla narodom na ozemlju Jugoslavije, povsem zmede Marka, Bogdana in Klaro, prijatelje iz istega bloka. Ne vedo, kaj jih čaka. Na njihovo videnje dogodkov bistveno vplivajo reakcije njihovih domačih. Zaradi slednjih se dogajanje prične zapletati. Enajstletni Marko odraščča v zavedni slovenski družini. Bogdanov oče je Srb in razglašča jugoslovanstvo. Klara, ki živi pri teti, ker so njeni starši na začasnem delu v Nemčiji, motri dogajanje in s tem svojo identiteto predvsem skozi prizmo odnosov, ki jo povezujejo z domačimi.

Napetost zaradi nevarnosti napada na Slovenijo se zaostrejuje in junaki si pripovedujejo o tem, kar slišijo in kaj doživljajo. Markova družina nestrpno pričakuje uresničitev sna o slovenski državi, pri Bogdanovih oče poudarja, da bo jugoslovanska ideja zmagala. Otroci se sprva distancirajo od novonastalih dilem, a po izbruhu vojne ne morejo več ostati neopredeljeni. Marko globoko čuti s slovensko stranjo, saj je oče vpoklican v bojne vrste novoustanovljene nacionalne vojske. Bogdan je poln negotovosti, ker oče grozi, da se bodo izselili v Srbijo. Najbolj izgubljeno se počuti Klara. Prizadeta je zaradi očitkov, da bi se njen oče moral bojevati proti jugoslovanskemu agresorju. Ko jo starši pridejo iskat, rada odpotuje v Nemčijo.

Prej nerazdružljiva trojka razpade, čeprav sta fanta le nekaj dni poprej sklenila, da »se ne bosta igrala vojne, (ker je) to igra samo za odrasle!« (58) Toda otroci lahko doživijo, da nekateri odrasli zmorejo premostiti nove delitve. Ko jugoslovanski oficir izroči Markovega psa fantovemu očetu, čeprav je slednji oblečen v uniformo slovenske vojske, so vsi presrečni. Zgovoren zgled sta tudi mami obeh fantov, saj njuno prijateljstvo ne trpi zaradi družbenih dogodkov. Toda ko Bogdanova družina odhaja v Srbijo, se tudi Marko in Bogdan pobotata in si obljubita, da bosta ostala prijatelja.

Knjiga *Princeska z napako* pripoveduje o Fatimi, begunki iz Bosne, katere družina se je v vojni vihri zatekla v Slovenijo. Mladostnica si na različne načine prizadeva, da bi se vključila v novo okolje, a se srečuje z zavračanjem in celo s poniževanjem. Počuti se kot izobčenka in se istočasno obtožuje, da je sama kriva za svoje poraze. Prepričana je, da je nemogoče oblečena in sram jo je, ker ne more upoštevati niti osnovnih higienskih norm. Zavrača samo sebe in druge. Pogovarja se lahko le s sošolko,

ki je v razred prišla s podeželja, kajti tudi nje večina ne sprejema. Toda Fatima ve, da bo povsem osamljena, čim bo Slovenki uspelo podreti pregrado, ki jo loči od ostalih meščanskih sošolcev. Nje od okolja ne loči le jezik: nesramni mladostniki jo vedno znova spominjajo na stereotipe o Bosancih, poleg tega pa se vedejo oblastno in se jo drznejo celo spolno nadlegovati. Štirinajstletnica se bori s spolnimi nasilneži, dokler ne postane žrtev bande, ki se za dosego svojih ciljev poslužuje tudi mamil in alkohola. A ko se zanjo začne zanimati starejši fant, ki jo privlači, se mu preda. Ko spozna, da je noseča in spet zapuščena, se zateče k učiteljici, ki ji je že večkrat pomagala v stiskah. Tokrat ne moreta v celoti rešiti zapletenega položaja, a uspejima, da se odnosi v razredu spremenijo. Sošolci se zavejo, da so begunko dotlej gledali predvsem skozi negativne stereotipe. Poskušajo popraviti storjene krivice in tudi ona jih začne spoznavati s pozitivne plati. Pričenja verjeti, da ima razen učiteljice tudi druge prijatelje. In ko zapušča Slovenijo s starejšim možkim, ki mu bo nevezekatera žena, upa, da se bo nekoč lahko vrnila.

Občutje tujstva se prelevi v zaupanje in pričakovanje. Podobno spremembo odnosa do tujega prostora ponuja roman *Savitri*, v katerem je pogled na večkulturnost podan z drugačnega zornega kota. Devetletna Eva, hčerka slovenskega diplomata, se znajde v Indiji. Čeprav se spominja bivanja v Kanadi in kljub temu da so jo starši in učitelji poskušali pripraviti na srečanje z vzhodnim svetom, je kulturni šok neizogiben. Nekoliko ga omili Evina družabnica Savitri. Toda tudi za Indijko je srečanje s Slovenko polno presenečenj. Petnajstletnica je taktnega in milega vedenja, vendar ne more skriti osuplosti, ko spoznava, da navade, ki se njej zdijo samoumevne, v drugih kulturah sploh niso znane. Po drugi strani z začudenjem opazuje od-

nose v Evini družini in njeni odzivi na slovensko kulturo se bistveno ne razlikujejo od Evinih reakcij ob odkrivanju indijskega vsakdana.

Dekleti sprejmeta le nekatere vidike tuje kulture, toda zaupata si do take mere, da Eva presenečena odkrije, da se s Savitri lažje pogovarja o resnih stvareh kot s svojimi slovenskimi prijateljicami, Indijka pa se v težavah zateče k njej. Ko se dekleti poslovita, ker Evinega očeta čakajo nove službene dolžnosti, je Evi prav tako hudo kot ob prihodu. Tedaj se je želela vrniti v Slovenijo, sedaj noče zapustiti Delhija. Njena edina tolažba je, da bo Savitri bivala pri prijazni švedski družini ter da bo lahko nadaljevala šolanje.

Empatija, ki se rodi med dekletoma, je podobna občutju, ki je povežalo Bosanko in njene slovenske vrstnike, pa tudi novemu razumevanju, ki je zraslo med otroki, ki so vseskozi odrasčali v istem slovenskem prostoru. V vseh treh primerih književni liki doživijo podobno preobrazbo. Najprej spoznajo razlike, ki jih ločijo od posameznika ali skupine. Drugačnosti kulturne, narodnostne ali značajske narave povzročijo šok. Rodijo reakcijo, v kateri mladi praviloma izrekajo prenačljene sodbe in tako ogrozijo obstoječe odnose. Ker se počutijo napadeni, želijo za vsako ceno zavarovati svoja stališča, vendar pa se istočasno bolj ali manj zavestno soočijo s samim seboj in z lastnimi izhodišči. Naj se zagledajo v novi luči ali ne, jih čaka utrjevanje pozitivne samopodobe. Čim okrepijo svojo samozavest, drugačnost izgubi negativen predznak in včasih postane celo privlačna. Literarni liki se praviloma ne zadovoljijo le s spremembo vida, ampak naredijo korak dlje. Poskusijo razrešiti nenaravno stanje, ki je nastopilo ob pretirano medosebnega odnosa. Kadar je potrebno, jim pomagajo odrasli: Evo mora mama vedno znova opozarjati, da živijo v Indiji ter da ne

more pričakovati, da bi Indijci živeli v skladu s tradicijo, ki jo ona pozna iz Slovenije. Podobno ravna učiteljica, ki pomaga slovenskim pubertetnikom, da sprejmejo sošolko iz drugačnega socialnega, ekonomskega in kulturnega okolja.

Ko si književni junaki priznajo pravico, da so, kar so, in da imajo tudi drugi pravico do individualnosti, so osvobojeni strahu in se lahko rešijo vpliva negativnih stereotipov. Šele tedaj, ko vsi trije liki, katerih starši imajo diametralno nasproten odnos do slovenske države, spoznajo, da kljub različnosti njihovih družinskih okolij lahko ostanejo prijatelji, se prijateljstvo lahko obnovi na novih temeljih. Zatem se zmorejo raziti brez grenkobe. Priznanje, da različnost ni ovira za prijateljevanje, jih vodi v večjo osebno zrelost.

K takemu spoznanju pa je nedvomno doprinesla tudi izkušnja vojne, saj se je ob soočenju z osnovnimi bivanjskimi vprašanji v marsičem korenito spremenil njihov način dojemanja sveta. Občutek nemoči ob zavesti, da se življenje njihovih dragih lahko v hipu pretrga, da se prav lahko konča njihovo lastno bivanje, jim po eni strani razkrije pomen odnosa med najbližjimi, po drugi strani pa jim pomaga, da si po prenehanju nevarnosti priznajo tudi druga čustva, ki jih povezujejo z zunanjim svetom. Prijateljstvo postane vrednota, za katero se splača potruditi.

Predstavljena izkušnja se naslanja na specifične slovenske razmere, ki so zaznamovale razmeroma ozek časovni okvir, kljub temu pa je vsečloveška, univerzalna. Zaradi njene nadčasovnosti in izvenprostorski jo lahko prepoznajo bralci širom po svetu. Pa ne le tisti, ki so bili vrženi v napetosti območij, kjer grozijo vojaški spopadi, ali tisti, ki so spoznali okrutnost vojne vihre in so kot begunci morali preživljati negotovost svojega statusa in krivice obrobništva, temveč tudi tisti, ki so nepripravljeni morali stopiti v novo kulturno okolje, kakor tudi vsi ostali, ki so jih sredstva javnega obveščanja soočila s poročili o življenju mladih v deželah in pokrajinah, kjer ne vladata mir in sožitje.

Končno pa prav vsi mladi bralci slej ko prej spoznajo občutke osamljenosti in odrinjenosti. Nekaterim ni tuje hrepenenje po miru in slogi v njihovem mikro kozmosu. Čeprav ne uporabljajo visokodonečega izrazoslovja odraslih, pa globoko v sebi čutijo željo, da bi radi živeli v miru, katerega odlika bi bila empatija v vseh možnih oblikah in odenkih. Spoštovanje in dialog, sprejemanja in pravičnosti so vrednote, po katerih hrepenijo mladi bralci vseh narodov in jezikov. Slovenske knjige, pa ne le predstavljene, jih lahko utrdijo v prepričanju, da so njihove želje povsem legitimne in da lahko upravičeno pričakujejo, da bodo nekoč, z njihovo pomočjo, tudi uresničene.

Summary

CAN SLOVENIAN CHILDREN'S LITERATURE ALSO CONTRIBUTE TO PEACE AND INTERNATIONAL UNDERSTANDING?

Three Slovenian novels, *Savitri*, by Silvestra Rogelj Petrič, *Shadows of Summer* (*Sence poetja*), by Janja Vidmar, and *A Princess with a Flaw* (*Princeska z napako*), written by the same author, are presented with a special stress put on multicultural aspects, and problems related to war and peace. The books speak about young heroes confronted with the radical changes that

took place in Slovenia in the last decade of the 20th century. In 1991 Slovenia declared independence. The ten day war broke out on the first day of summer holidays, and the protagonists of the book *Shadows of Summer* are caught in the turmoil. They used to be friends but the new socio-politic situation and the terror of the war on the Slovenian ground lead them apart. The book *A Princess with a Flaw* presents a Bosnian teenager refugee who comes to Slovenia. After having succeeded in making friends with her schoolmates who finally discover that we are all different, she leaves for Germany. Moving from a culture to culture is also one of the themes in the novel *Savitri*, with its eponymous Indian hero and Eva, her Slovenian counterpart. During the course of the story the two girls learn not only about each other's culture, but also that there are ways in which we can help each other to overcome difficulties of all sorts, not just the ones related to tradition and culture.

The three Slovenian books thus undoubtedly promote intercultural communication and peaceful coexistence. Furthermore, they encourage young readers to cherish they legitimize wishes for tolerance and understanding that should become true one day.